

ხიხანის ციხე როგორც რეგიონული თავდაცვისა და ადამიანთა უსიყვარულო საფარის შენარჩუნების ინსტიტუციური ცენტრი

ნუგზარ ზოსიძე

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ელ-ფოსტა: n.zosidze@bsu.edu.ge

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2613-3365>

ნათია ზოსიძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ტბელ
აბუსერიძის სახელობის უნივერსიტეტი

ელ-ფოსტა: natiagosidze18@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6475-9028>

მზია გლოველი

ქუთაისის აკაკი წერეთლის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ელ-ფოსტა: glovelimzia7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8268-1187>

აბსტრაქტი. ნაშრომი ეძღვნება ხიხანის ციხის ფუნქციურ-ისტორიულ ანალიზს, განსაკუთრებული აქცენტით მის როლზე თავდაცვითი სისტემის ორგანიზაციასა და ადამიანთა უსიყვარულო სამართლის შენარჩუნებაში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. კვლევა ეფუძნება როგორც ქართულ ეთნოგრაფიულ და ისტორიულ წყაროებს, ასევე თანამედროვე საერთაშორისო ისტორიოგრაფიასა და სამართლებრივ თეორიას, რაც საშუალებას იძლევა ხიხანის ციხე განიხილოს არა მხოლოდ როგორც სამხედრო-სტრატეგიული ობიექტი, არამედ როგორც მრავალფუნქციური ინსტიტუციური სივრცე.

სტატიაში ნაჩვენებია, რომ ხიხანის ციხე მოქმედებდა როგორც რეგიონული მმართველობის ცენტრი, სადაც თავდაცვა, სამართალი და სოციალური წესრიგი ერთიან სისტემად ფუნქციონირებდა. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა თემური კრებების როლს, როგორც ადამიანთა უსიყვარულო სამართლის ფორმირების, ინტერპრეტაციისა და აღსრულების მექანიზმს. ქონებრივი, სისხლის სამართლისა და ოჯახურ-მემკვიდრეობითი დავების ანალიზი ცხადყოფს, რომ სამართლებრივი პრაქტიკა ეფუძნებოდა კოლექტიურ განხილვას, კომპრომისსა და კონსენსუსს, რაც უზრუნველყოფდა კონფლიქტების დეესკალაციას და სოციალური ბალანსის შენარჩუნებას.

კვლევა ასევე წარმოაჩენს ხიხანის სამართლებრივი სისტემის სპეციფიკას ოსმალური მმართველობის პირობებში, სადაც ადგილი ჰქონდა სამართლებრივ პლურალიზმს და იმპერიული და ადგილობრივი ნორმების თანაარსებობას. აღნიშნული სისტემა ეფუძნებოდა მედიატორულ მმართველობას, რომელიც ხორციელდებოდა მორალურ ავტორიტეტსა და საზოგადოებრივ ნდობაზე დაყრდნობით, რაც განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ ვლინდება ხიმშიაშვილთა საგვარეულოს მმართველობით პრაქტიკაში.

შედარებითი ანალიზი სხვა ქართულ მთიან რეგიონებთან მიმართებაში აჩვენებს, რომ ხიხანის სამართლებრივი მოდელი გამოირჩეოდა მოქნილობითა და კონფლიქტების მშვიდობიანი რეგულაციისკენ ორიენტაციით. შედეგად, ხიხანის ციხე წარმოჩნდება როგორც ადამიანთა უსიყვარულო სამართლის ინსტიტუციური ცენტრი და სამართლებრივი მედიაციის სივრცე, რომლის ფუნქცია სცილდება რეგიონულ ჩარჩოს და იძენს მნიშვნელობას ფართო კავკასიური სამართლებრივი ტრადიციის კონტექსტში.

ნაშრომი ამტკიცებს, რომ ხიხანის ციხის სამართლებრივი და მმართველობითი მოდელი წარმოადგენს კონსენსუსზე დაფუძნებული სამართლის ერთ-ერთ გამორჩეულ მაგალითს, რომელიც

უზრუნველყოფდა საზოგადოების სტრუქტურულ მდგრადობას და ადაპტაციას მრავალსაფეხურიანი პოლიტიკური რეალობის პირობებში.

საკვანძო სიტყვები: ხიხანის ციხე; ადათწესობრივი სამართალი; თემური კრებები; სამართლებრივი პლურალიზმი; ხიმშიაშვილები.

შესავალი. ხიხანის ციხე როგორც სამხედრო, პოლიტიკური და სამართლებრივი ცენტრი. სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ სივრცეში ხიხანის ციხე წარმოადგენს არა მხოლოდ სამხედრო სტრატეგიულ ობიექტს, არამედ მრავალფუნქციურ პოლიტიკურ და სამართლებრივ ცენტრს, რომლის მნიშვნელობა სცილდება თავდაცვითი ინფრასტრუქტურის ფარგლებს. იგი უნდა განვიხილოთ როგორც სივრცე, სადაც კონცენტრირებულია ძალაუფლება, რეგულირდება სოციალური ურთიერთობები და ხორციელდება თემური სამართალი. ამგვარი ფუნქციური დატვირთვა მიუთითებს იმაზე, რომ ხიხანის ციხე მოქმედებდა როგორც ადგილობრივი მმართველობის ინსტიტუციური ბირთვი, სადაც ადმინისტრაციული მანდატი ერწყმოდა ზნეობრივ ავტორიტეტსა და საზოგადოებრივ ნდობას.

ოსმალური მმართველობის პირობებში სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს რეგიონები წარმოადგენდა იმპერიის საზღვრისპირა ზონას, სადაც ცენტრალური ხელისუფლების პირდაპირი კონტროლი შეზღუდული იყო და დიდწილად ეყრდნობოდა ადგილობრივ გავლენიან საგვარეულოებს. დევიდ მარშალ ლენგი აღნიშნავს, რომ ოსმალური მმართველობის ქვეშ მოქმედი ქართული მუსლიმური ელიტა ინარჩუნებდა ადგილობრივ სოციალურ და კულტურულ სტრუქტურებს და ამით ქმნიდა შერეულ მმართველობით რეალობას (Lang, 1957, p. 104). აღნიშნული დაკვირვება აჩვენებს, რომ მსგავსი რეგიონები ვერ განიმარტება მხოლოდ იმპერიული ადმინისტრაციის ნაწილად. ისინი წარმოადგენდნენ სივრცეს, სადაც ადგილობრივი ტრადიცია და იმპერიული მმართველობა ერთმანეთთან იყო შერწყმული, რაც ხიხანის ციხეს ანიჭებდა არა მხოლოდ სამხედრო, არამედ პოლიტიკურ მნიშვნელობას.

რონალდ გრიგორ სუნი ხაზს უსვამს, რომ კავკასიის რეგიონებში იმპერიული ძალაუფლება ხშირად ეფუძნებოდა ადგილობრივ ელიტებთან თანამშრომლობას და არა სრულ ადმინისტრაციულ ცენტრალიზაციას (Sunny, 1994, p. 89). აღნიშნული პოზიცია საშუალებას გვაძლევს ხიხანის ციხის ფუნქცია გავიაზროთ როგორც მედიატორული სივრცე, სადაც იმპერიული ინტერესები და ადგილობრივი რეალობა თანხვედრაში მოდიოდა. ამგვარი მმართველობითი მოდელი მიუთითებს, რომ ხიხანი იყო არა მხოლოდ თავდაცვითი ობიექტი, არამედ ადგილი, სადაც ფორმირდებოდა ძალაუფლების პრაქტიკული ბალანსი.

დონალდ რეიფილდი აღნიშნავს, რომ საქართველოს მთიან და სასაზღვრო რეგიონებში სამართლებრივი წესრიგი დიდწილად ეფუძნებოდა ადათსა და ზნეობრივ ნორმებს, რომლებიც ავსებდა სახელმწიფო სამართალს და ხშირად უფრო ეფექტურად არეგულირებდა სოციალურ ურთიერთობებს (Rayfield, 2012, p. 213). ეს შეფასება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ხიხანის ციხის კონტექსტში, რადგან იგი გვიჩვენებს, რომ სამართალი ამ სივრცეში არსებობდა როგორც სოციალური პრაქტიკა და არა მხოლოდ ფორმალური ნორმა. შესაბამისად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სამართლის განხორციელების ადგილი, სადაც გადაწყვეტილებები ეფუძნებოდა ზნეობრივ ავტორიტეტსა და თემურ თანხმობას.

დიმიტრი ბაქრაძე სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს აღწერისას მიუთითებს ადგილობრივი მმართველი ძალების მნიშვნელოვან როლზე და მათ კავშირზე ოსმალური ადმინისტრაციული სისტემის ფუნქციონირებასთან (ბაქრაძე, 1987, გვ. 70). ბაქრაძის ნაშრომი ეფუძნება უშუალო დაკ-

ვირვებებსა და ისტორიულ მასალას, რაც მის შეფასებებს განსაკუთრებულ სანდოობას ანიჭებს. მისი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ადგილობრივი საგვარეულოები მოქმედებდნენ ორმაგ სისტემაში და ერთდროულად იყვნენ როგორც იმპერიული მმართველობის ნაწილი, ისე ადგილობრივი საზოგადოების ლეგიტიმური წარმომადგენლები. ამგვარი მოდელი ხიხანის ციხეს წარმოაჩენს როგორც ძალაუფლების მატერიალურ და სოციალურ ცენტრს.

გიორგი ყაზბეგი აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში საგვარეულო ავტორიტეტი ეფუძნებოდა არა მხოლოდ ძალას, არამედ საზოგადოებრივ ნდობასა და აღიარებას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 40). ყაზბეგის დაკვირვება ეფუძნება უშუალო საველე გამოცდილებას და ასახავს იმ სოციალურ რეალობას, სადაც მმართველის ავტორიტეტი ყალიბდებოდა თემის თანხმობის საფუძველზე. ამ გარემოებაში ხიხანის ციხე იქცეოდა იმ სივრცედ, სადაც ეს ავტორიტეტი პრაქტიკულად ხორციელდებოდა. შესაბამისად, მისი ფუნქცია მოიცავდა არა მხოლოდ თავდაცვას, არამედ სამართლებრივი და სოციალური წესრიგის უზრუნველყოფას.

ამრიგად, ხიხანის ციხის მნიშვნელობა უნდა განვიხილოთ ფართო ისტორიულ კონტექსტში, როგორც სივრცე, სადაც თავდაცვა, სამართალი და მმართველობა ერთიან სისტემად ფუნქციონირებდა. მისი როლი მდგომარეობდა არა მხოლოდ ტერიტორიული უსაფრთხოების უზრუნველყოფაში, არამედ თემური სამართლის შენარჩუნებასა და ადგილობრივი მმართველობის ლეგიტიმაციის ფორმირებაში. სწორედ ამგვარი კომპლექსური ფუნქცია განაპირობებს ხიხანის ციხის განსაკუთრებულ ადგილს სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ განვითარებაში.

კვლევის მეთოდები. წინამდებარე კვლევა ეფუძნება ისტორიულ-ანალიტიკურ და ინტერდისციპლინურ მიდგომას, რომელიც აერთიანებს ისტორიოგრაფიულ, წყაროთმცოდნეობით და სამართლებრივ ანალიზს. კვლევის ძირითად მეთოდოლოგიურ ჩარჩოს წარმოადგენს თვისებრივი (qualitative) კვლევა, რომლის მიზანია ხიხანის ციხის ფუნქციის გააზრება როგორც მრავალფუნქციური ინსტიტუციური სივრცის, სადაც თავდაცვა, მმართველობა და ადათწესობრივი სამართალი ურთიერთდაკავშირებულ სისტემად მოქმედებდა.

კვლევის პროცესში გამოყენებულია ისტორიული წყაროების კრიტიკული ანალიზის მეთოდი, რომლის ფარგლებში შესწავლილია დიმიტრი ბაქრაძის, გიორგი ყაზბეგის და სხვა ავტორების ნაშრომები, როგორც პირველწყაროების, ისე მათი ინტერპრეტაციის თვალსაზრისით. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ტექსტების კონტექსტუალურ გააზრებას, რაც საშუალებას იძლევა გამოვლინდეს სამართლებრივი პრაქტიკის რეალური ფუნქციონირების მექანიზმები.

მნიშვნელოვან მეთოდოლოგიურ კომპონენტს წარმოადგენს შედარებითი ანალიზი, რომლის მეშვეობითაც ხიხანის სამართლებრივი სისტემა განხილულია სხვა ქართულ მთიან რეგიონებთან, განსაკუთრებით სვანეთსა და მთიულეთთან მიმართებაში. აღნიშნული მეთოდი საშუალებას იძლევა გამოვლინდეს როგორც საერთო სამართლებრივი ტრადიციები, ისე რეგიონული თავისებურებები.

კვლევაში ასევე გამოყენებულია სამართლებრივი პლურალიზმის თეორიული მიდგომა, რომლის საფუძველზეც გაანალიზებულია იმპერიული და ადგილობრივი სამართლის თანაარსებობა ოსმალური მმართველობის პირობებში. აღნიშნული მიდგომა საშუალებას იძლევა ხიხანის ციხე განვიხილოთ როგორც მედიატორული სივრცე, სადაც სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემები ურთიერთქმედებენ და ქმნიან პრაქტიკულ ბალანსს.

დამატებით, გამოყენებულია რეკონსტრუქციული ანალიზის მეთოდი, რომლის მეშვეობითაც კონკრეტული ტიპის სამართლებრივი საქმეები (ქონებრივი, სისხლის სამართლის და ოჯახურ-მემკვიდრეობითი დავები) აღდგენილია არსებული წყაროების საფუძველზე. ეს მეთოდი შესაძლებელს ხდის ადათწესობრივი სამართლის პრაქტიკული მექანიზმების იდენტიფიცირებას და მათი ფუნქციური მნიშვნელობის განსაზღვრას.

ამრიგად, გამოყენებული მეთოდოლოგიური ჩარჩო უზრუნველყოფს კვლევის კომპლექსურობას და საშუალებას იძლევა ხიხანის ციხე შეფასდეს არა მხოლოდ ისტორიულ ობიექტად, არამედ როგორც სამართლებრივი და სოციალური სისტემის დინამიკური ცენტრი.

მსჯელობა. ხიხანის ციხე როგორც რეგიონული თავდაცვითი ინფრასტრუქტურის ბირთვი.

ხიხანის ციხის თავდაცვითი ფუნქციის გააზრება საჭიროებს მის განხილვას როგორც რეგიონული უსაფრთხოების სისტემის ცენტრალური ელემენტის, რომლის მნიშვნელობა სცილდება სამხედრო ინფრასტრუქტურის ჩარჩოს. მისი მდებარეობა ზემო აჭარის მთიან სივრცეში განსაზღვრავდა სივრცის კონტროლის შესაძლებლობას, რაც მოიცავდა როგორც შიდა გზებსა და გადასასვლელებს, ისე იმ კომუნიკაციურ არტერიებს, რომლებიც აკავშირებდა სანაპირო ზოლს შიდა კავკასიურ სივრცესთან. ამგვარ პირობებში თავდაცვა არ იყო მხოლოდ საფრთხის მოგერიება. იგი იყო სივრცის მართვის ფორმა, რომელიც განსაზღვრავდა პოლიტიკური კონტროლის შესაძლებლობას.

ამ კონტექსტში ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სტრატეგიული კვანძი, რომლის მეშვეობითაც მმართველი ძალა ახერხებდა არა მხოლოდ ტერიტორიული მთლიანობის დაცვას, არამედ შიდა სტაბილურობის უზრუნველყოფას. ციხის კონტროლი ნიშნავდა არა მხოლოდ სამხედრო უპირატესობას, არამედ მოძრაობის, ეკონომიკური აქტივობისა და სოციალური პროცესების რეგულაციას. შესაბამისად, თავდაცვა აქ გარდაიქმნება კომპლექსურ მმართველობით მექანიზმად.

დიმიტრი ბაქრაძის დაკვირვებები ამგვარი ინტერპრეტაციის მნიშვნელოვან ემპირიულ საფუძველს იძლევა. იგი მიუთითებს, რომ აჭარის მთიანეთში არსებული მმართველობითი ცენტრები ერთდროულად ასრულებდნენ სამხედრო და ადმინისტრაციულ ფუნქციებს და მათი გავლენა ვრცელდებოდა მთელ რეგიონზე (ბაქრაძე, 1987, გვ. 70). ბაქრაძის ეს შეფასება ადასტურებს, რომ თავდაცვა არ შეიძლება განვიხილოთ განცალკევებით. იგი იყო მმართველობის სტრუქტურის ნაწილი, რომელიც აერთიანებდა ძალაუფლებასა და სივრცის კონტროლს.

ამავე ავტორის მიერ ხაზგასმულია, რომ მთიან რეგიონებში ძალაუფლება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული გზებისა და გადასასვლელების კონტროლთან (ბაქრაძე, 1987, გვ. 72). ეს გარემოება კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ თავდაცვითი სისტემა არ იყო ლოკალიზებული ციხის კედლებში. იგი ვრცელდებოდა მთელ გეოგრაფიულ სივრცეზე. ამდენად, ხიხანის ციხე უნდა გავიაზროთ როგორც სივრცობრივი კონტროლის ცენტრი, რომლის გავლენა განსაზღვრავდა რეგიონის უსაფრთხოებას.

გიორგი ყაზბეგის სავსე დაკვირვებები ამ სურათს დამატებით სიდრმეს აძლევს. იგი აღწერს, რომ აჭარის მთიანეთში მმართველი ძალა აკონტროლებდა მნიშვნელოვან გადასასვლელებს და ამით ინარჩუნებდა გავლენას მთელ რეგიონზე (ყაზბეგი, 1960, გვ. 38). ყაზბეგის ეს აღწერა მნიშვნელოვანია, რადგან იგი აჩვენებს თავდაცვითი სისტემის პრაქტიკულ ფუნქციონირებას. გზების კონტროლი აქ წარმოადგენს არა დამატებით, არამედ ცენტრალურ ელემენტს.

ამავე კონტექსტში ყაზბეგი მიუთითებს, რომ მმართველის ავტორიტეტი დიდწილად განისაზღვრებოდა მისი უნარით უზრუნველყო უსაფრთხოება (ყაზბეგი, 1960, გვ. 40). ეს დაკვირვება გვაძლევს საშუალებას თავდაცვა განვიხილოთ როგორც სოციალური კატეგორია. იგი მოიცავს არა მხოლოდ სამხედრო ძალას, არამედ წესრიგის შენარჩუნებასა და კონფლიქტების პრევენციას. სწორედ ამგვარ პირობებში ხიხანის ციხე იქცევა სივრცედ, სადაც ძალაუფლება იძენს ლეგიტიმაციას.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ თავდაცვითი სისტემა ეფუძნებოდა ადგილობრივი საზოგადოების მონაწილეობას. როგორც ბაქრაძე აღნიშნავს, მთიან აჭარაში არსებული სიმაგრეები ხშირად ასრულებდნენ მოსახლეობის ორგანიზებისა და კონსოლიდაციის ფუნქციას (ბაქრაძე, 1987, გვ. 75). ეს გარემოება მიუთითებს, რომ თავდაცვა იყო კოლექტიური პრაქტიკა და არა მხოლოდ მმართველის ინსტრუმენტი. ამდენად, ხიხანის ციხის ეფექტურობა დამოკიდებული იყო არა მხოლოდ მის სამხედრო შესაძლებლობებზე, არამედ საზოგადოების მხარდაჭერაზე.

ამავე აზრს ავითარებს ყაზბეგი, როდესაც მიუთითებს, რომ გზებისა და გადასასვლელების უსაფრთხოება განსაზღვრავდა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სტაბილურობას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 42). ეს დაკვირვება აჩვენებს, რომ თავდაცვითი სისტემა მოიცავდა ეკონომიკური პროცესების დაცვასაც. შესაბამისად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სისტემური უსაფრთხოების ინსტრუმენტი, რომელიც უზრუნველყოფდა რეგიონის ფუნქციონირებას ფართო გაგებით.

ამრიგად, ხიხანის ციხე უნდა შეფასდეს როგორც კომპლექსური თავდაცვითი სისტემა, რომელიც აერთიანებდა სამხედრო, ადმინისტრაციულ და სოციალურ ელემენტებს. მისი ფუნქცია მდგომარეობდა არა მხოლოდ საფრთხეების მოგერიებაში, არამედ სივრცის კონტროლში, სოციალური წესრიგის შენარჩუნებასა და მმართველობის ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფაში. სწორედ ამგვარი მრავალმრიანი სტრუქტურა განაპირობებდა მის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სამხრეთ დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ რეალობაში.

ხიხანის ციხე როგორც ადათწესობრივი სამართლის ინსტიტუციური ცენტრი. ხიხანის ციხის ფუნქციის სრულყოფილი გააზრება შეუძლებელია მისი სამართლებრივი დატვირთვის გათვალისწინების გარეშე. იგი არ წარმოადგენდა მხოლოდ თავდაცვით ცენტრს, არამედ იყო სივრცე, სადაც ყალიბდებოდა, ხორციელდებოდა და ინარჩუნებდა სიცოცხლისუნარიანობას ადათზე დაფუძნებული სამართალი. ამგვარ გარემოში სამართალი არ არსებობდა როგორც წერილობითი კოდექსი. იგი ფუნქციონირებდა როგორც საზოგადოებრივი პრაქტიკა, რომელიც ეფუძნებოდა ზნეობრივ ნორმებს, კოლექტიურ გამოცდილებასა და თემის თანხმობას.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში სამართლებრივი ურთიერთობების რეგულაცია დიდწილად ხდებოდა ადგილობრივი ადათის საფუძველზე, რაც განპირობებული იყო როგორც გეოგრაფიული იზოლაციით, ისე იმპერიული ადმინისტრაციული სისტემის შეზღუდული ეფექტიანობით. ასეთ პირობებში ხიხანის ციხე იქცა იმ სივრცედ, სადაც სამართალი იღებდა პრაქტიკულ ფორმას. იგი იყო ადგილი, სადაც განიხილებოდა დავები, წყდებოდა კონფლიქტები და ფორმირდებოდა სოციალური წესრიგის ნორმები.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში ადგილობრივი მმართველობა ეფუძნებოდა ტრადიციულ წესებს, რომლებიც განსაზღვრავდა როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ისე ძალაუფლების განხორციელების ფორმებს (ბაქრაძე, 1987, გვ.74). ეს დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ სამართალი ამ სივრცეში იყო არა აბსტრაქტული კატეგორია, არამედ პრაქტიკული მექანიზმი, რომელიც ყოველდღიურ ცხოვრებაში მოქმედებდა. შესაბამისად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სამართლის რეალიზაციის ადგილი, სადაც მმართველობა ეფუძნებოდა არა მხოლოდ ძალას, არამედ სამართლიანობის აღქმას.

ბაქრაძე ასევე მიუთითებს, რომ ადგილობრივი საგვარეულოები ასრულებდნენ დავების განმხილველისა და მომრიგებლის ფუნქციას, რაც მათ ანიჭებდა სამართლებრივ ავტორიტეტს (ბაქრაძე, 1987, გვ. 76). აღნიშნული გარემოება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან იგი გვიჩვენებს, რომ სამართალი ხორციელდებოდა პერსონალიზებული ავტორიტეტის მეშვეობით. ამგვარი სისტემა ეფუძნებოდა ნდობას და არა იძულებას. სწორედ ამიტომ ხიხანის ციხე იქცეოდა იმ სივრცედ, სადაც სამართალი იღებდა არა მხოლოდ ფორმალურ, არამედ მორალურ ძალას.

გიორგი ყაზბეგი თავის დაკვირვებებში ხაზს უსვამს, რომ აჭარის მთიანეთში საზოგადოებრივი წესრიგი დიდწილად დამოკიდებული იყო უხუცესთა და მმართველი პირების ავტორიტეტზე (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ეს შეფასება გვიჩვენებს, რომ სამართალი ეფუძნებოდა კოლექტიურ აღიარებას. იგი არ საჭიროებდა მუდმივ იძულებით მექანიზმებს, რადგან მისი შესრულება უზრუნველყოფილი იყო საზოგადოებრივი თანხმობით. ამ კონტექსტში ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სივრცე, სადაც სამართალი ფუნქციონირებდა ნდობის საფუძველზე.

ყაზბეგი ასევე აღნიშნავს, რომ კონფლიქტების გადაწყვეტა ხშირად ხდებოდა ადგილობრივი წესებისა და მორალური ნორმების გათვალისწინებით, რაც უზრუნველყოფდა საზოგადოების შიდა ბალანსის შენარჩუნებას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 47). ეს დაკვირვება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან იგი გვიჩვენებს სამართლის მიზანს. იგი არ იყო მხოლოდ წესრიგის შენარჩუნება, არამედ სოციალური ჰარმონიის უზრუნველყოფა. ამგვარ პირობებში ხიხანის ციხე იქცეოდა არა მხოლოდ სამართლის განხორციელების ადგილად, არამედ საზოგადოების სტაბილურობის ცენტრად.

დონალდ რეიფილდი მიუთითებს, რომ საქართველოს მთიან რეგიონებში ადათზე დაფუძნებული სამართალი ხშირად უფრო ეფექტურად არეგულირებდა სოციალურ ურთიერთობებს, ვიდრე ფორმალური სახელმწიფო სამართალი (Rayfield, 2012, p. 213). ეს შეფასება კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ხიხანის ციხის სამართლებრივი ფუნქცია უნდა განვიხილოთ ფართო კონტექსტში. იგი იყო სივრცე, სადაც სამართალი რეალურად მოქმედებდა და არა მხოლოდ ფორმალურად არსებობდა.

ამრიგად, ხიხანის ციხე უნდა შეფასდეს როგორც სამართლის სივრცე, სადაც ადათწესობრივი ნორმები გარდაიქმნებოდა მმართველობით პრაქტიკად. მისი ფუნქცია მდგომარეობდა არა მხოლოდ დავების გადაწყვეტაში, არამედ სოციალური წესრიგის შენარჩუნებაში და მმართველობის ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფაში. სწორედ ამგვარი მრავალშრიანი ფუნქცია განაპირობებს მის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ რეალობაში.

ხიხანის ციხე როგორც ადათწესობრივი სამართლის სივრცე. ხიხანის ციხის ისტორიული ფუნქციის გააზრება სრულყოფილი ვერ იქნება, თუ იგი განიხილება მხოლოდ როგორც სამხედრო ან ადმინისტრაციული ცენტრი. მისი რეალური მნიშვნელობა განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება სამართლებრივ სივრცეში, სადაც ადათზე დაფუძნებული წესრიგი წარმოადგენდა სოციალური ურთიერთობების რეგულაციის ძირითად მექანიზმს. ამ კონტექსტში ხიხანის ციხე უნდა შეფასდეს როგორც ადგილი, სადაც ადათწესობრივი სამართალი არა მხოლოდ არსებობდა, არამედ პრაქტიკულად ხორციელდებოდა და ინარჩუნებდა მოქმედების ძალას.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში სამართლებრივი ურთიერთობების ფორმირება დამოკიდებული იყო არა იმდენად წერილობით კანონებზე, რამდენადაც ტრადიციულ ნორმებზე, რომლებიც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. ეს გარემოება განპირობებული იყო როგორც გეოგრაფიული იზოლაციით, ისე იმპერიული ადმინისტრაციული სისტემის შეზღუდული ჩარევით. შედეგად, სამართალი იქცა კოლექტიური გამოცდილების პროდუქტად, რომელიც ეფუძნებოდა სამართლიანობის, პატივისა და სოციალური ბალანსის პრინციპებს.

დიმიტრი ბაქრაძე მიუთითებს, რომ აჭარის მთიანეთში საზოგადოებრივი ურთიერთობები რეგულირდებოდა ტრადიციული წესებით, რომლებიც განსაზღვრავდა როგორც ქონებრივ, ისე სოციალურ ურთიერთობებს (ბაქრაძე, 1987: 74). ბაქრაძის ეს დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ სამართალი ამ სივრცეში არ იყო ფორმალური ინსტიტუტი. იგი იყო ცხოვრების წესის ნაწილი, რომელიც მოქმედებდა ყოველდღიურ პრაქტიკაში. ამგვარი სამართალი არ საჭიროებდა წერილობით დაფიქსირებას, რადგან მისი ძალა განისაზღვრებოდა საზოგადოების მიერ მისი აღიარებით. სწორედ ამ პირობებში ხიხანის ციხე იქცა იმ სივრცედ, სადაც ეს წესები იღებდა ინსტიტუციურ ფორმას.

ბაქრაძე ასევე აღნიშნავს, რომ ადგილობრივი მმართველები ასრულებდნენ შუამავლისა და მომრიგებლის ფუნქციას, რაც მათ ანიჭებდა განსაკუთრებულ სამართლებრივ ავტორიტეტს (ბაქრაძე, 1987, გვ. 76). ეს გარემოება მიუთითებს, რომ ადათწესობრივი სამართალი ეფუძნებოდა პერსონალიზებულ ავტორიტეტს, რომლის საფუძველი იყო ნდობა და არა იძულება. ამგვარ პირობებში სამართალი ხორციელდებოდა შეთანხმების გზით და მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ დავის გადაწყვეტას, არამედ სოციალური ბალანსის აღდგენას. შესაბამისად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სივრცე, სადაც სამართალი და მმართველობა ერთმანეთს ერწყმოდა.

გიორგი ყაზბეგის დაკვირვებები კიდევ უფრო ნათლად წარმოაჩენს ადათის როლს. იგი აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში სამართლებრივი წესრიგი ეფუძნებოდა საზოგადოებრივ აღიარებას და უხუცესთა ავტორიტეტს (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ეს შეფასება გვიჩვენებს, რომ სამართალი იყო კოლექტიური თანხმობის შედეგი. იგი არ საჭიროებდა მუდმივ კონტროლს, რადგან მისი შესრულება უზრუნველყოფილი იყო საზოგადოების მიერ. ამგვარ პირობებში ხიხანის ციხე იქცეოდა იმ სივრცედ, სადაც ეს კოლექტიური სამართალი პრაქტიკულად ხორციელდებოდა.

ყაზბეგი ასევე მიუთითებს, რომ კონფლიქტების გადაწყვეტა ეფუძნებოდა მორალურ ნორმებსა და ადათს, რაც უზრუნველყოფდა საზოგადოების შიდა სტაბილურობას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 47). ეს დაკვირვება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან იგი გვიჩვენებს ადათწესობრივი სამართლის მიზანს. იგი არ იყო მხოლოდ წესრიგის შენარჩუნება, არამედ სოციალური ჰარმონიის დაცვა. ამგვარი ფუნქცია ხიხანის ციხეს ანიჭებდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, როგორც სივრცეს, სადაც სამართალი ემსახურებოდა საზოგადოების მთლიანობას.

ამავე კონტექსტში უნდა აღინიშნოს, რომ ადათწესობრივი სამართალი არ ეწინააღმდეგებოდა მთლიანად იმპერიულ სამართალს. იგი ფუნქციონირებდა მის პარალელურად და ავსებდა იმ ხარვეზებს, რომელთა რეგულირებასაც ცენტრალური ხელისუფლება ვერ ახერხებდა. ამგვარი თანაარსებობა ქმნიდა შერეულ სამართლებრივ სისტემას, სადაც ადგილობრივი წესრიგი ინარჩუნებდა ავტონომიას, ხოლო იმპერიული წესრიგი უზრუნველყოფდა საერთო პოლიტიკურ ჩარჩოს.

ამრიგად, ხიხანის ციხე უნდა შეფასდეს როგორც ადათწესობრივი სამართლის ინსტიტუციური სივრცე, სადაც სამართალი არსებობდა არა როგორც აბსტრაქტული ნორმა, არამედ როგორც მოქმედი სოციალური პრაქტიკა. მისი ფუნქცია მდგომარეობდა არა მხოლოდ დავების გადაწყვეტაში, არამედ საზოგადოების სტაბილურობის შენარჩუნებაში და მმართველობის ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფაში. სწორედ ამგვარი სამართლებრივი სისტემა ქმნიდა იმ საფუძველს, რომელზეც იდგა მთიანი აჭარის სოციალური და პოლიტიკური ორგანიზაცია.

თემური კრებები ხიხანის ციხის სამართლებრივ სივრცეში. ხიხანის ციხის, როგორც ადათწესობრივი სამართლის ცენტრის, ფუნქცია სრულად ვლინდება თემური კრებების პრაქტიკის გაანალიზებით. სწორედ თემური კრებები წარმოადგენდა იმ ინსტიტუციურ ფორმას, რომლის მეშვეობითაც ადათი გარდაიქმნებოდა მოქმედ სამართლებრივ წესად და იღებდა სავალდებულო ძალას. ამგვარი კრებები არ იყო შემთხვევითი შეკრებები; ისინი იყო სტაბილური სოციალური მექანიზმი, რომელიც უზრუნველყოფდა როგორც კონფლიქტების გადაწყვეტას, ისე საზოგადოებრივი წესრიგის შენარჩუნებას.

თემური კრებების ჩატარების ადგილი ხშირად დაკავშირებული იყო ისეთ სივრცეებთან, რომლებიც სიმბოლურადაც გამოხატავდა ძალაუფლებასა და სამართალს. ხიხანის ციხე სწორედ ასეთ სივრცედ უნდა განვიხილოთ. იგი იყო ადგილი, სადაც იკრიბებოდნენ თემის წარმომადგენლები, უხუცესები და მმართველი პირები, რათა ერთობლივად განეხილათ საზოგადოებრივი მნიშვნელობის საკითხები. ამ პროცესში სამართალი არ არსებობდა როგორც წინასწარ ჩამოყალიბებული კოდექსი; იგი იქმნებოდა განხილვისა და შეთანხმების გზით.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში საზოგადოებრივი ურთიერთობები რეგულირდებოდა თემის შიგნით მიღებული გადაწყვეტილებებით, რომელთა საფუძველს ტრადიციული წესები წარმოადგენდა (ბაქრაძე, 1987, გვ. 74). ეს მიუთითებს გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ, რომ თემური კრება იყო სამართლის ფორმირების ძირითადი მექანიზმი. აქ მიღებული გადაწყვეტილებები აღიქმებოდა არა როგორც დროებითი შეთანხმება, არამედ როგორც სავალდებულო ნორმა, რომელიც განსაზღვრავდა თემის შიდა ცხოვრებას.

თემურ კრებებზე განსახილველი საკითხები მრავალფეროვანი იყო და მოიცავდა როგორც ქონებრივ, ისე სოციალურ და მორალურ სფეროს. პირველ რიგში, კრებები განიხილავდა მიწის, წყლისა

და საძოვრების გამოყენებასთან დაკავშირებულ დავებს. მთიან რეგიონში რესურსების შეზღუდულობა განაპირობებდა ამ საკითხების განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. კრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ დავის გადაწყვეტას, არამედ სამართლიანი განაწილების უზრუნველყოფას, რაც აუცილებელი იყო თემის სტაბილურობისთვის.

გიორგი ყაზბეგი მიუთითებს, რომ აჭარის მთიანეთში დავების გადაწყვეტა ხდებოდა კოლექტიური განხილვის გზით, სადაც მნიშვნელოვანი იყო არა მხოლოდ ფაქტობრივი გარემოებები, არამედ მორალური შეფასებაც (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ეს დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ თემური კრება არ იყო მხოლოდ სამართლებრივი ინსტიტუტი ვიწრო გაგებით. იგი წარმოადგენდა მორალური ანტიტრაქის ფორმას, სადაც სამართალი და ეთიკა ერთმანეთთან იყო გადაჯაჭვული.

მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა სისხლის სამართლის ტიპის საკითხებსაც, განსაკუთრებით კონფლიქტებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო ძალადობასთან ან შურისძიებასთან. ასეთ შემთხვევებში თემური კრება ცდილობდა კონფლიქტის დეესკალაციას და კომპენსაციის მექანიზმების გამოყენებას, რათა თავიდან აეცილებინა შურისძიების ჯაჭვური განვითარება. ამგვარი პრაქტიკა მიუთითებს, რომ ადათწესობრივი სამართალი მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ დამნაშავეს დასჯას, არამედ სოციალური ბალანსის აღდგენას.

ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ ადგილობრივი მმართველები ხშირად ასრულებდნენ შუამავლის ფუნქციას და მათი მონაწილეობა კრებებში უზრუნველყოფდა გადაწყვეტილებების ავტორიტეტს (ბაქრაძე, 1987, გვ. 76). ეს გარემოება მიუთითებს, რომ თემური კრება არ იყო სრულად ჰორიზონტალური სტრუქტურა. მასში არსებობდა ავტორიტეტული ცენტრი, რომელიც უზრუნველყოფდა მიღებული გადაწყვეტილებების შესრულებას. ამგვარად, სამართალი ეფუძნებოდა როგორც კოლექტიურ თანხმობას, ისე ლიდერულ ავტორიტეტს.

თემურ კრებებზე ასევე განიხილებოდა სოციალური ქცევის ნორმები, მათ შორის ოჯახური ურთიერთობები, ქორწინება, მემკვიდრეობა და საზოგადოებრივი მორალის საკითხები. ეს მიუთითებს, რომ ადათწესობრივი სამართალი მოიცავდა არა მხოლოდ სამართლებრივ, არამედ კულტურულ და ეთიკურ სფეროსაც. ამგვარი ფართო კომპეტენცია კრებას აქცევდა საზოგადოებრივი ცხოვრების რეგულაციის ძირითად ინსტრუმენტად.

ყაზბეგი ხაზს უსვამს, რომ კრებების გადაწყვეტილებები ეფუძნებოდა საზოგადოების საერთო ინტერესს და მიზნად ისახავდა შიდა ჰარმონიის შენარჩუნებას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 47). ეს დაკვირვება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან იგი გვიჩვენებს, რომ სამართლის მთავარი მიზანი იყო არა ინდივიდუალური სასჯელი, არამედ კოლექტიური სტაბილურობა. სწორედ ამ პრინციპზე იყო აგებული თემური სამართლის სისტემა.

ამრიგად, თემური კრებები ხიხანის ციხის სამართლებრივი ფუნქციის ერთ-ერთი ძირითადი გამოვლინება იყო. ისინი წარმოადგენდა სივრცეს, სადაც ადათწესობრივი სამართალი იქმნებოდა, ფორმულირდებოდა და ხორციელდებოდა. კრებების მეშვეობით სამართალი იღებდა კოლექტიურ ლეგიტიმაციას და იქცეოდა საზოგადოების მიერ აღიარებულ წესად. სწორედ ამგვარი მექანიზმი უზრუნველყოფდა მთიანი აჭარის სოციალური სისტემის მდგრადობას და ხიხანის ციხეს ანიჭებდა არა მხოლოდ სამხედრო, არამედ სამართლებრივ მნიშვნელობას.

თემური კრებები: საქმეების ტიპოლოგია და შედარებითი პერსპექტივა. ხიხანის ციხესთან დაკავშირებული თემური კრებების პრაქტიკა განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება იმ საქმეების ტიპოლოგიაში, რომლებიც ამ სივრცეში განიხილებოდა. კრებები არ იყო მხოლოდ დავების გადაწყვეტის მექანიზმი; ისინი წარმოადგენდა სამართლებრივი ნორმების ფორმირების პროცესს, სადაც კონკრეტული საქმეები იქცეოდა პრეცედენტად და შემდგომში განსაზღვრავდა თემის სამართლებრივ პრაქტიკას.

ერთ-ერთ ძირითად კატეგორიას წარმოადგენდა **ქონებრივი დავები**, განსაკუთრებით მიწისა და საძოვრების განაწილებასთან დაკავშირებული საკითხები. მთიან აჭარაში მიწის რესურსების სიმცირე და ბუნებრივი პირობების სირთულე განაპირობებდა ამ საკითხების განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. ასეთ შემთხვევაში კრება ცდილობდა არა მხოლოდ საკუთრების დადგენას, არამედ ისეთი გადაწყვეტილების მიღებას, რომელიც შეინარჩუნებდა თემის შიდა ბალანსს. დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ მსგავსი საკითხები წყდებოდა ტრადიციული წესების მიხედვით და მათი მიზანი იყო კონფლიქტის თავიდან აცილება და საერთო ინტერესის დაცვა (ბაქრაძე, 1987, გვ. 74). ეს მიუთითებს, რომ ქონებრივი სამართალი აქ არ ეფუძნებოდა აბსოლუტურ საკუთრებას, არამედ კოლექტიურ პასუხისმგებლობას.

მნიშვნელოვან კატეგორიას წარმოადგენდა **სისხლის სამართლის ტიპის საქმეები**, განსაკუთრებით ძალადობისა და მკვლელობის შემთხვევები. ასეთ სიტუაციებში თემური კრება ცდილობდა შურისძიების ჯაჭვის შეჩერებას და კომპენსაციის მექანიზმების გამოყენებას. პრაქტიკაში ეს ნიშნავდა ზარალის ანაზღაურებას, რაც მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ დაზარალებულის დაკმაყოფილებას, არამედ კონფლიქტის დეესკალაციას. გიორგი ყაზბეგი მიუთითებს, რომ მსგავსი საქმეების გადაწყვეტა ეფუძნებოდა მორალურ შეფასებას და არა მხოლოდ ფაქტობრივ გარემოებებს (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ამგვარი მიდგომა ცხადყოფს, რომ სამართალი მიმართული იყო სოციალური ჰარმონიის აღდგენისკენ და არა მხოლოდ დასჯისკენ.

ცალკე ჯგუფს წარმოადგენდა ოჯახური და მემკვიდრეობითი დავები, სადაც განიხილებოდა ქორწინება, განქორწინება, ნათესაური ურთიერთობები და ქონების გადაცემა. აღნიშნულ საკითხებში თემური კრება მოქმედებდა არა მხოლოდ როგორც სამართლებრივი ინსტიტუტი, არამედ როგორც მორალური არბიტრი, რომელიც ცდილობდა გადაწყვეტილების მიღებას თემის ეთიკურ ნორმებთან შესაბამისობაში. ასეთ გარემოში სამართალი არ ეფუძნებოდა ინდივიდუალური ინტერესების დაკმაყოფილებას, არამედ კოლექტიური წესრიგის შენარჩუნებას.

დიმიტრი ბაქრაძე მიუთითებს, რომ მსგავს შემთხვევებში გადამწყვეტი იყო ტრადიცია და არა ინდივიდუალური მოთხოვნა (ბაქრაძე, 1987, გვ. 76). აღნიშნული შეფასება ნათლად აჩვენებს, რომ სამართალი ამ სივრცეში ეფუძნებოდა საერთო ღირებულებებს, რომლებიც განსაზღვრავდა სოციალური ურთიერთობების ჩარჩოს. ამდენად, ხიხანის სამართლებრივი პრაქტიკა უნდა განვიხილოთ როგორც კოლექტიურ ნორმებზე დაფუძნებული სისტემა, სადაც ინდივიდუალური პრეტენზია მხოლოდ იმ შემთხვევაში იღებდა ძალას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგებოდა თემის საერთო ინტერესს.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევასთან დაკავშირებულ საქმეებს, როგორიც იყო ქურდობა, შეურაცხყოფა ან თემური ნორმების უგულებელყოფა. ამგვარ შემთხვევებში კრება არა მხოლოდ განსაზღვრავდა სანქციას, არამედ ცდილობდა დამნაშავის რეინტეგრაციას საზოგადოებაში, რაც მიუთითებს სამართლის რეაბილიტაციურ ხასიათზე.

გიორგი ყაზბეგი ხაზს უსვამს, რომ საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა ეფუძნებოდა კოლექტიურ პასუხისმგებლობას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 47). ეს დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ სამართლის მიზანი არ იყო მხოლოდ დარღვევის დასჯა. იგი მიმართული იყო სოციალური ერთიანობის შენარჩუნებაზე და თემის შიდა ბალანსის აღდგენაზე. სწორედ ამგვარი მიდგომა განაპირობებდა სამართლის ეფექტიანობას, რადგან იგი ეფუძნებოდა არა იძულებას, არამედ საზოგადოებრივ თანხმობას.

ამგვარი საქმეების ერთიანი ანალიზი გვაძლევს საშუალებას ხიხანის ციხე განვიხილოთ როგორც სამართლებრივი პრაქტიკის აქტიური ცენტრი, სადაც თითოეული გადაწყვეტილება ქმნიდა ნორმატიულ პრეცედენტს. სამართალი აქ არ იყო სტატიკური და წინასწარ განსაზღვრული სისტემა; იგი ვითარდებოდა კონკრეტული შემთხვევების საფუძველზე და მუდმივად ერგებოდა საზოგადოების საჭიროებებს. ამდენად, ხიხანის სამართლებრივი სივრცე შეიძლება შეფასდეს როგორც დინამიკური და თვითრეგულირებადი სისტემა, რომელიც აერთიანებდა ტრადიციას, მორალსა და პრაქტიკულ საჭიროებებს.

ხიხანის სამართლებრივი პრაქტიკის სრულყოფილი გააზრება საჭიროებს მის განხილვას ფართო ქართულ მთიან სამართლებრივ კონტექსტში, განსაკუთრებით სვანეთსა და მთიულეთთან შედარებით, სადაც ადათწესობრივი სამართალი ასევე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ასეთი შედარებითი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ როგორც საერთო კავკასიური სამართლებრივი მოდელი, ისე ხიხანის სისტემის სპეციფიკური თავისებურებები, რაც საბოლოოდ მის უნიკალურობასა და ისტორიულ მნიშვნელობას წარმოაჩენს.

სვანეთში სამართლებრივი სისტემა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საგვარეულო სტრუქტურასთან და სისხლის აღების ტრადიციასთან, რაც სამართალს ანიჭებდა მკვეთრად რეპრესიულ ხასიათს. კონფლიქტების გადაწყვეტა ხშირად ხანგრძლივ პროცესად იქცეოდა და არ იყო მიმართული სწრაფი სოციალური ბალანსის აღდგენისკენ. ამგვარი პრაქტიკა მიუთითებს, რომ სამართალი აქ ეფუძნებოდა ღირსებისა და შურისძიების პრინციპს. ამის საპირისპიროდ, ხიხანის სამართლებრივი სისტემა აშკარად იყო ორიენტირებული კონფლიქტის დეესკალაციაზე და შეთანხმების გზით გადაწყვეტაზე, რაც მის უფრო მოქნილ და მედიატორულ ბუნებას უსვამს ხაზს.

დიმიტრი ბაქრაძე, როდესაც აღწერს აჭარის სამართლებრივ პრაქტიკას, აღნიშნავს, რომ ადგილობრივი წესრიგი ეფუძნებოდა ტრადიციულ ნორმებს, რომელთა მიზანი იყო საზოგადოების შიდა სტაბილურობის შენარჩუნება (ბაქრაძე, 1987, გვ. 74). ბაქრაძის ეს დაკვირვება პირდაპირ ეწინააღმდეგება სვანურ მოდელს, სადაც სამართლის მთავარი ფუნქცია იყო შურისძიების ლეგიტიმაცია. შესაბამისად, ხიხანის სამართლებრივი პრაქტიკა უნდა განვიხილოთ როგორც უფრო დაბალანსებული და კონსენსუსზე დაფუძნებული სისტემა.

მთიულეთში სამართლებრივი პრაქტიკა ასევე ეფუძნებოდა თემურ კრებებს, თუმცა აქ უფრო მკაფიოდ იყო გამოხატული სამხედრო ორგანიზაციის გავლენა. თემური ერთობა ხშირად ფუნქციონირებდა როგორც სამხედრო ერთეული, რაც სამართალს ანიჭებდა უფრო მკაცრ და დისციპლინირებულ ხასიათს. ასეთ პირობებში სამართალი ნაკლებად მოქნილი იყო და უფრო მეტად ემსახურებოდა კოლექტიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფას.

გიორგი ყაზბეგი მიუთითებს, რომ მთიან რეგიონებში სამართალი ხშირად დამოკიდებული იყო თემის ორგანიზაციის ფორმაზე და მისი სამხედრო ან სოციალური ხასიათი განსაზღვრავდა სამართლებრივი პრაქტიკის ბუნებას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ეს დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ხიხანის სამართლებრივი სისტემა გამოირჩეოდა უფრო სოციალური ორიენტაციით, ვიდრე სამხედრო დისციპლინით.

ამასთანავე, ხიხანის სამართლებრივი პრაქტიკის სპეციფიკა განპირობებული იყო მისი მდებარეობით ოსმალური ადმინისტრაციული სივრცის ფარგლებში. ეს გარემოება ქმნიდა სამართლებრივი მოქნილობის აუცილებლობას, რადგან ადგილობრივი სისტემა იძულებული იყო შეეთავსებინა თემური წესრიგი და იმპერიული მოთხოვნები. სწორედ ამ ფაქტორმა განაპირობა მისი ადაპტაციური ხასიათი, რაც ნაკლებად შეინიშნებოდა სვანეთსა და მთიულეთში, სადაც სამართლებრივი სისტემა უფრო დახურული და თვითკმარი იყო.

დონალდ რეიფილდი აღნიშნავს, რომ საქართველოს სხვადასხვა მთიან რეგიონში ადათზე დაფუძნებული სამართალი განსხვავდებოდა თავისი პრაქტიკული ფორმებით, თუმცა საერთო იყო მისი სოციალური ფუნქცია, კერძოდ, საზოგადოების სტაბილურობის უზრუნველყოფა (Rayfield, 2012, გვ. 213). აღნიშნული შეფასება საშუალებას გვაძლევს ხიხანის სამართლებრივი სისტემა განვიხილოთ არა როგორც იზოლირებული მოვლენა, არამედ როგორც ფართო კავკასიური სამართლებრივი ტრადიციის ერთ-ერთი კონკრეტული გამოვლინება.

ამავე დროს, ხიხანის სამართლებრივი პრაქტიკა გამოირჩევა იმით, რომ იგი უფრო მკაფიოდ ავლენს მედიატორულ ფუნქციას, რაც გულისხმობს კონფლიქტების გადაწყვეტას შეთანხმებისა და კომპრომისის საფუძველზე. განსხვავებით იმ რეგიონებისგან, სადაც სამართალი ხშირად უკავ-

შირდებოდა შურისძიებისა და ძალის პრინციპს, აქ პრიორიტეტი ენიჭებოდა სოციალური ბალანსის აღდგენას. სწორედ ეს გარემოება განაპირობებს მის კონსენსუსზე დაფუძნებულ ხასიათს და აძლევს მას ადაპტაციის მაღალ ხარისხს.

ამრიგად, რეგიონალური დაკვირვება საშუალებას გვაძლევს ხიხანის სამართლებრივი სისტემა შევაფასოთ როგორც კავკასიური სამართლებრივი მოდელის სპეციფიკური ვარიანტი, რომლის საფუძველსაც წარმოადგენს არა მხოლოდ ადათი, არამედ მისი ინტერპრეტაცია სოციალური სტაბილურობისა და მმართველობის ეფექტიანობის უზრუნველსაყოფად.

ამრიგად, შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ ხიხანის სამართლებრივი სისტემა განსხვავდებოდა სხვა მთიანი რეგიონებისგან თავისი მოქნილობით, კონფლიქტების მშვიდობიანი რეგულაციისკენ ორიენტიაციით და ადაპტაციის უნარით. იგი აერთიანებდა თემურ სამართალსა და ფართო პოლიტიკურ რეალობას, რაც მას ანიჭებდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. ამგვარი სისტემა უზრუნველყოფდა არა მხოლოდ სამართლებრივ წესრიგს, არამედ სოციალური სტაბილურობის უფრო მაღალ ხარისხს, რაც განსაზღვრავდა ხიხანის ციხის როგორც სამართლებრივი ცენტრის უნიკალურობა

ხიხანის ციხესთან დაკავშირებული თემური სამართლის რეალური ფუნქციონირება განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება კონკრეტული ისტორიული პრაქტიკის ანალიზში. მიუხედავად იმისა, რომ წერილობითი დოკუმენტაცია ამ ტიპის საქმეებზე შეზღუდულია, ეთნოგრაფიული აღწერები და მოგზაურთა დაკვირვებები საშუალებას გვაძლევს აღვადგინოთ სამართლებრივი მექანიზმების ზოგადი მოდელი და გამოვყოთ ტიპური შემთხვევები, რომლებიც ასახავს თემური კრებების საქმიანობას.

ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ სამართლებრივ კატეგორიას წარმოადგენდა საძოვრებისა და მიწის გამოყენებასთან დაკავშირებული დავები, რომლებიც განსაკუთრებით მწვავედ იდგა ზემო აჭარის მთიან გარემოში. რესურსების შეზღუდულობა და სივრცის რთული გეოგრაფიული პირობები განაპირობებდა მეზობელ თემებს შორის საზღვრების, საძოვრებისა და ბუნებრივი რესურსების გამოყენების საკითხზე კონფლიქტების წარმოშობას. ამგვარი დავები არ იყო მხოლოდ ეკონომიკური ხასიათის; ისინი პირდაპირ უკავშირდებოდა თემის არსებობის საფუძვლებს და მის სოციალურ სტაბილურობას.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ მსგავს შემთხვევებში გადაწყვეტილება მიიღებოდა თემის უზუცესთა მონაწილეობით და მიზნად ისახავდა კონფლიქტის მშვიდობიან დასრულებას (ბაქრაძე, 1987, გვ. 74). ბაქრაძის ეს დაკვირვება მიუთითებს, რომ სამართალი ამ სივრცეში არ ეფუძნებოდა ერთპიროვნულ გადაწყვეტილებას ან იძულებით მექანიზმს. იგი წარმოადგენდა კოლექტიური განხილვის შედეგს, სადაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა თემის საერთო ინტერესს.

ამგვარი პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ხიხანის სამართლებრივი სისტემა ეფუძნებოდა კომპრომისის პრინციპს, რომლის მიზანი იყო არა გამარჯვებულისა და დამარცხებულის განსაზღვრა, არამედ კონფლიქტის დეესკალაცია და სოციალური ბალანსის აღდგენა. სწორედ ამ გარემოებაში ვლინდება ადათწესობრივი სამართლის ძირითადი თავისებურება, რომელიც განსხვავდება ფორმალური სამართლისგან იმით, რომ იგი ორიენტირებულია შეთანხმებაზე და არა სანქციაზე. შესაბამისად, მიწისა და საძოვრების დავები ხიხანის სამართლებრივ პრაქტიკაში უნდა განვიხილოთ არა მხოლოდ როგორც ეკონომიკური კონფლიქტები, არამედ როგორც სოციალური ურთიერთობების რეგულაციის მექანიზმი, რომელიც უზრუნველყოფდა თემის შიდა სტაბილურობას.

ამგვარი პრაქტიკის შეფასება საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ "ოსმალური მმართველობის პირობებში გვიჩვენებს, რომ ხიხანის ციხე ასრულებდა არბიტრაჟის ფუნქციას, სადაც მხარეები წარადგენდნენ თავიანთ პოზიციებს და საბოლოო გადაწყვეტილება ეფუძნებოდა არა მხოლოდ ფაქტობრივ გარემოებებს, არამედ თემის საერთო ინტერესს. ამგვარი პრაქტიკა სამართალს ანიჭებდა კოლექტიურ ლეგიტიმაციას.

მეორე მნიშვნელოვან კატეგორიას წარმოადგენდა სისხლის სამართლის ტიპის კონფლიქტები, განსაკუთრებით მკვლელობა და მძიმე დაზიანება, რომლებიც თემური წესრიგისთვის ყველაზე სერიოზულ საფრთხეს ქმნიდა. ამგვარი შემთხვევები არ ეხებოდა მხოლოდ ინდივიდუალურ დანაშაულს; ისინი საფრთხეს უქმნიდა მთლიან სოციალურ სტრუქტურას, რადგან არსებობდა შურისძიების ჯაჭვური განვითარების რეალური საფრთხე. სწორედ ამიტომ, თემური სამართლის მთავარი მიზანი იყო არა მხოლოდ დანაშაულზე რეაგირება, არამედ კონფლიქტის ესკალაციის შეჩერება და სოციალური ბალანსის აღდგენა.

გიორგი ყაზბეგი მიუთითებს, რომ მსგავს შემთხვევებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა შუამავლობასა და დაზარალებულ მხარესთან შეთანხმების მიღწევას (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ყაზბეგის ეს დაკვირვება ცხადყოფს, რომ სამართალი ამ სივრცეში არ ეფუძნებოდა მხოლოდ დამნაშავის დასჯას. იგი იყო მედიატორული პროცესი, რომელიც მიზნად ისახავდა კონფლიქტის დეესკალაციას და თემის შიდა ერთიანობის შენარჩუნებას.

ტიპური სამართლებრივი პრაქტიკა ასეთ შემთხვევაში გულისხმობდა თემური კრების შეკრებას, სადაც განიხილებოდა არა მხოლოდ დამნაშავის პასუხისმგებლობის საკითხი, არამედ არსებული დაძაბულობის შემცირების გზები. გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა კომპენსაციის მექანიზმს, რომელიც მოიცავდა მატერიალურ ან სიმბოლურ ანაზღაურებას დაზარალებული მხარისთვის. აღნიშნული პრაქტიკა მიუთითებს, რომ სამართლის მიზანი იყო არა რეპრესიული სანქციის დაწესება, არამედ დარღვეული სოციალური ბალანსის აღდგენა.

ამგვარი მიდგომა მკაფიოდ განასხვავებს ხიზანის სამართლებრივ სისტემას იმ სამართლებრივი მოდელებისგან, სადაც სისხლის სამართალი ეფუძნება სასჯელსა და იძულებას. აქ სამართალი ფუნქციონირებდა როგორც სოციალური რეგულაციის მექანიზმი, რომელიც ცდილობდა შურისძიების პრინციპის ჩანაცვლებას შეთანხმებისა და კომპენსაციის ფორმებით. სწორედ ამ გარემოებაში ვლინდება ადათწესობრივი სამართლის მედიატორული ბუნება, რომელიც უზრუნველყოფდა თემის სტაბილურობას და კონფლიქტების მართვას მინიმალური დაპირისპირების პირობებში.

მესამე ტიპის საქმეები უკავშირდებოდა ოჯახურ და მემკვიდრეობით ურთიერთობებს, რომლებიც თემური სამართლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სფეროს წარმოადგენდა. ასეთ შემთხვევებში თემური კრება მოქმედებდა როგორც მორალური და სამართლებრივი ინსტიტუტი ერთდროულად, რაც მიუთითებს სამართლისა და ეთიკის განუყოფელ კავშირზე. გადაწყვეტილებების მიღებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არა ინდივიდუალურ მოთხოვნებს, არამედ ტრადიციას, რომელიც განსაზღვრავდა ოჯახის შიდა სტრუქტურისა და სოციალური წესრიგის შენარჩუნებას.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ მემკვიდრეობის საკითხებში გადამწყვეტი იყო ტრადიცია და არა ინდივიდუალური პრეტენზია (ბაქრაძე, 1987, გვ. 76). აღნიშნული დაკვირვება ნათლად მიუთითებს, რომ სამართალი ამ სფეროში ეფუძნებოდა კოლექტიურ ღირებულებებს და მიზნად ისახავდა სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნებას. შესაბამისად, მემკვიდრეობითი დავების გადაწყვეტა არ შემოიფარგლებოდა ქონების გადანაწილებით; იგი მოიცავდა ოჯახის შიდა ბალანსის დაცვასა და თემის საერთო წესრიგის შენარჩუნებას.

ამგვარი სამართლებრივი პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ კრების გადაწყვეტილებები ემსახურებოდა არა მხოლოდ კონკრეტული დავის დასრულებას, არამედ სოციალური ურთიერთობების ჰარმონიზაციას. სწორედ ამ გარემოებაში ვლინდება ადათწესობრივი სამართლის განსაკუთრებული ფუნქცია, რომელიც აერთიანებს სამართლებრივ და ეთიკურ განზომილებებს.

მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ასევე საზოგადოებრივი ნორმების დარღვევასთან დაკავშირებულ საქმეებს, როგორიც იყო ქურდობა, შეურაცხყოფა ან თემური წესების უგულებელყოფა. ასეთ შემთხვევებში სამართალი არ შემოიფარგლებოდა სანქციის განსაზღვრით; იგი მიზნად ისახავდა დამნაშავის საზოგადოებაში დაბრუნებას და დარღვეული სოციალური კავშირების აღდგენას.

გიორგი ყაზბეგი აღნიშნავს, რომ მსგავს შემთხვევებში სანქციები მიმართული იყო დამნაშავის რეინტეგრაციისკენ და არა მისი სრული იზოლაციისკენ (ყაზბეგი, 1960, გვ. 47). ეს შეფასება მიუთითებს სამართლის რეაბილიტაციურ ხასიათზე, რომელიც განსხვავდება რეპრესიულ მოდელ-თაგან.

ტიპური სამართლებრივი პრაქტიკა ასეთ შემთხვევებში გულისხმობდა ზარალის ანაზღაუ-რებასა და დამნაშავის მხრიდან სინანულის გამოხატვას, რაც აღიქმებოდა როგორც სოციალური წესრიგის აღდგენის აუცილებელი პირობა. ამგვარი მიდგომა ადასტურებს, რომ ადათწესობრივი სამართალი ხიხანის სამართლებრივ სივრცეში ფუნქციონირებდა როგორც რეაბილიტაციური და კონსენსუსზე დაფუძნებული სისტემა, რომლის მთავარი მიზანი იყო არა მხოლოდ სამართლის აღდგენა, არამედ საზოგადოების ერთიანობის შენარჩუნება.

მსგავსი სამართლებრივი მექანიზმების განხილვა ადასტურებს, რომ ერთიან ანალიზში იკვეთება რამდენიმე ძირითადი პრინციპი: პირველი — სამართალი ეფუძნებოდა კოლექტიურ განხილვას; მეორე — გადაწყვეტილებები მიმართული იყო კონფლიქტის დეესკალაციისკენ; მესამე — სამართლის მიზანი იყო სოციალური ბალანსის შენარჩუნება და არა მხოლოდ დამნაშავის დასჯა.

ამრიგად, ხიხანის ციხესთან დაკავშირებული თემური სამართლის პრაქტიკა უნდა შეფასდეს როგორც ცოცხალი და მოქნილი სისტემა, რომელიც კონკრეტული შემთხვევების საფუძველზე ვითარდებოდა და ერგებოდა საზოგადოების საჭიროებებს. წარმოდგენილი ქეისები ცხადყოფს, რომ სამართალი ამ სივრცეში ფუნქციონირებდა როგორც კოლექტიური მექანიზმი, რომელიც უზ-რუნველყოფდა არა მხოლოდ წესრიგს, არამედ სოციალური სისტემის მდგრადობას.

მორალური ავტორიტეტი როგორც მმართველობის საფუძველი. ხიხანის ციხის ფუნქციონი-რება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მმართველობის იმ სპეციფიკურ ფორმასთან, რომელიც ეფუძნებოდა არა მხოლოდ ძალაუფლების ფიზიკურ რესურსებს, არამედ მორალურ ავტორიტეტს, ტრადიციულ ლეგიტიმაციასა და საზოგადოებრივ აღიარებას. ამგვარ სისტემაში მმართველის პოზიცია არ განისაზღვრებოდა მხოლოდ ფორმალური სტატუსით; იგი წარმოადგენდა მუდმივად დასამტკიცებელ პრაქტიკას, რომელიც ეფუძნებოდა სამართლიანობის აღქმასა და წესრიგის უზ-რუნველყოფის უნარს.

ამ კონტექსტში ძალაუფლების საფუძველი იყო ნდობა, რომელიც ყალიბდებოდა არა იძულ-ების მექანიზმებით, არამედ სამართლიანი და ზომიერი მმართველობით. მმართველი ვალდებული იყო ემოქმედა როგორც მედიატორს, მოესმინა თემის წევრთა აზრი და გადაწყვეტილებები მიეღო კოლექტიური ინტერესის გათვალისწინებით. სწორედ ამგვარი მმართველობითი ლოგიკა ამცირებ-და კონფლიქტების ესკალაციის რისკს და უზრუნველყოფდა სოციალური სტაბილურობის შენარჩუ-ნებას.

ამ სისტემის პრაქტიკული განხორციელება განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება ხიმში-აშვილთა საგვარეულოს საქმიანობაში, განსაკუთრებით სელიმ და შერიფ ხიმშიაშვილების შემთხ-ვევაში, რომელთა მმართველობითი პრაქტიკა ეფუძნებოდა ძალაუფლებისა და სამართლის ბალანსირებულ ერთიანობას. სელიმ ხიმშიაშვილი, რომელიც მოქმედებდა როგორც სამხედრო და პოლიტიკური ლიდერი, თავის ავტორიტეტს ამყარებდა არა მხოლოდ ძალაზე, არამედ თემის წინაშე პასუხისმგებლობაზე და სამართლიანობის დაცვის პრინციპზე. მისი მოღვაწეობა ცხადყოფს, რომ მმართველობა ამ სივრცეში იყო ფუნქციური და არა მხოლოდ დომინაციური, რაც მას ანიჭებდა ლეგიტიმაციას ადგილობრივი საზოგადოების თვალში.

შერიფ ხიმშიაშვილის მმართველობითი პრაქტიკა კიდევ უფრო მკაფიოდ ავლენს ამ სისტემის ტრანსფორმაციას ინსტიტუციურ ფორმაში. მისი პოლიტიკა მიმართული იყო კონფლიქტების მინიმზაციისკენ, თემური სამართლის შენარჩუნებისა და სოციალური თანხმობის გაძლიერების-კენ. ამგვარი მიდგომა მიუთითებს, რომ მმართველობა ხიხანის სივრცეში არ ეფუძნებოდა მხოლოდ

იერარქიულ კონტროლს; იგი წარმოადგენდა მედიატორულ სისტემას, რომელიც აერთიანებდა ტრადიციას, სამართალსა და პრაქტიკულ პოლიტიკას.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში მმართველი პირების ავტორიტეტი ეფუძნებოდა მათ უნარს შეენარჩუნებინათ წესრიგი და სამართლიანობა (ბაქრაძე, 1987, გვ. 74). ეს დაკვირვება სრულად შეესაბამება ხიმშიაშვილთა მმართველობით პრაქტიკას, რომელიც ეფუძნებოდა არა ძალადობრივ იძულებას, არამედ ნდობაზე დამყარებულ ლეგიტიმაციას.

ამავე აზრს ავითარებს გიორგი ყაზბეგი, რომელიც მიუთითებს, რომ მთიან აჭარაში მმართველის ავტორიტეტი განისაზღვრებოდა მისი უნარით უზრუნველყო სამართლიანობა და სოციალური წესრიგი (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). ეს შეფასება ხაზს უსვამს, რომ მმართველობა იყო პრაქტიკულად დადასტურებადი ფუნქცია და არა მხოლოდ სტატუსი.

ხიხანის ციხე ამ პროცესში ასრულებდა როგორც სიმბოლურ, ისე პრაქტიკულ როლს. იგი წარმოადგენდა სივრცეს, სადაც მმართველობა ხდებოდა ხილული, კონცენტრირებული და ინსტიტუციურად ფორმალიზებული. აქ ხდებოდა თემური კრებების ჩატარება, სამართლებრივი დავების გადაწყვეტა და ძალაუფლების რეალიზაცია, რაც ციხეს ანიჭებდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას როგორც სამართლებრივ და პოლიტიკურ ცენტრს.

ამრიგად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სივრცე, სადაც ძალაუფლება, სამართალი და სოციალური ნდობა ერთიან სისტემად ფუნქციონირებდა. სელიმ და შერიფ ხიმშიაშვილების მმართველობითი პრაქტიკა ამ სისტემის ყველაზე თვალსაჩინო გამოვლინებას წარმოადგენს, რაც ადასტურებს, რომ მმართველობა ამ სივრცეში ეფუძნებოდა არა მხოლოდ ძალას, არამედ მორალურ ავტორიტეტსა და კოლექტიურ ლეგიტიმაციას. სწორედ ამგვარი მოდელი უზრუნველყოფდა მმართველობის მდგრადობას და სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნებას.

ოსმალური სახელმწიფო სამართლისა და ადგილობრივი ადათწესობრივი სისტემის თანაარსებობა. ოსმალური მმართველობის პირობებში ადგილობრივი სამართლის არსებობა ვერ იქნებოდა სრულად დამოუკიდებელი, თუმცა ხიხანის ციხის მაგალითი ცხადყოფს, რომ შესაძლებელი იყო იმპერიული და თემური სამართლებრივი წესრიგის თანაარსებობა კონფლიქტის მკვეთრი ესკალაციის გარეშე. აღნიშნული ვითარება მიუთითებს სამართლებრივი პლურალიზმის არსებობაზე (Merry, 1988, p. 870; Berman, 1983), სადაც სხვადასხვა ნორმატიული სისტემა ფუნქციონირებდა პარალელურად და ურთიერთქმედების პროცესში აღწევდა პრაქტიკულ ბალანსს.

იმპერიული სამართალი ამ კონტექსტში უზრუნველყოფდა ადმინისტრაციულ და პოლიტიკურ ჩარჩოს, რომელიც განსაზღვრავდა მმართველობის ზოგად პრინციპებსა და იერარქიულ დამოკიდებულებებს. ამის საპირისპიროდ, ადგილობრივი ადათწესობრივი სამართალი ავსებდა ამ ჩარჩოს სოციალური შინაარსით და არეგულირებდა ყოველდღიურ ურთიერთობებს იმგვარად, რაც უფრო შეესაბამებოდა თემის შიდა სტრუქტურასა და ღირებულებით სისტემას. აღნიშნული ურთიერთობა არ იყო თანაბარი ძალთა ბალანსის თვალსაზრისით, თუმცა არც ერთმნიშვნელოვნად დაქვემდებარებული. იგი წარმოადგენდა მოქნილ და მოლაპარაკებით განსაზღვრულ სისტემას, სადაც ადგილობრივი მმართველობა ახერხებდა იმპერიული მოთხოვნების შესრულებას ისე, რომ არ ირღვეოდა თემის შიდა წესრიგი.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში ადგილობრივი წესრიგი დიდწილად ეფუძნებოდა ტრადიციულ ნორმებს, რომლებიც განსაზღვრავდა სოციალური ურთიერთობების პრაქტიკულ რეგულაციას (ბაქრაძე, 1987, გვ. 74). ეს დაკვირვება მიუთითებს, რომ იმპერიული სამართალი ვერ აღწევდა ყოველდღიური ცხოვრების ყველა სფეროში, რაც აუცილებელს ხდიდა ადგილობრივი სამართლის შენარჩუნებას.

ამავე დროს, გიორგი ყაზბეგი ხაზს უსვამს, რომ მთიან რეგიონებში მმართველობის ეფექტიანობა დამოკიდებული იყო ადგილობრივი საზოგადოების ინტერესების გათვალისწინებაზე (ყაზბეგი,

1960, გვ. 45). აღნიშნული შეფასება ცხადყოფს, რომ იმპერიული ადმინისტრაცია იძულებული იყო გარკვეულწილად ელიარებინა ადგილობრივი სამართლის ფუნქცია, რადგან მის გარეშე შეუძლებელი იყო სტაბილური მმართველობის უზრუნველყოფა.

ხიხანის ციხე ამ პროცესში ასრულებდა საკვანძო როლს, როგორც სივრცე, სადაც ხდებოდა ამ ორი სამართლებრივი სისტემის პრაქტიკული თანხვედრა. იგი წარმოადგენდა მედიატორულ ინსტიტუციურ ცენტრს (Sunny, 1994, p. 89; Rayfield, 2012, p. 213), სადაც იმპერიული მოთხოვნები გარდაიქმნებოდა ადგილობრივი პირობების შესაბამისად და თემური სამართალი იღებდა ფორმას, რომელიც მისაღები იყო ცენტრალური ხელისუფლებისთვისაც.

ამგვარად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სამართლებრივი და პოლიტიკური მედიაციის სივრცე, სადაც ყალიბდებოდა გადაწყვეტილებები, რომლებიც ერთდროულად პასუხობდა იმპერიული მმართველობის მოთხოვნებსა და ადგილობრივი საზოგადოების ინტერესებს. სწორედ ამგვარი დუალისტური, თუმცა ურთიერთშეთანხმებული სამართლებრივი სისტემა უზრუნველყოფდა მმართველობის სტაბილურობას და ხიხანის ციხეს ანიჭებდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას როგორც სამართლებრივ და ადმინისტრაციულ ცენტრს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში.

ოსმალური მმართველობის პირობებში ადგილობრივი სამართლის არსებობა ვერ იქნებოდა სრულად დამოუკიდებელი, თუმცა ხიხანის ციხის მაგალითი ცხადყოფს, რომ შესაძლებელი იყო იმპერიული და თემური სამართლებრივი წესრიგის თანაარსებობა კონფლიქტის მკვეთრი ესკალაციის გარეშე. აღნიშნული ვითარება მიუთითებს სამართლებრივი პლურალიზმის არსებობაზე, სადაც სხვადასხვა ნორმატიული სისტემა ფუნქციონირებდა პარალელურად და ურთიერთქმედების პროცესში აღწევდა პრაქტიკულ ბალანსს.

ოსმალური სამართლებრივი პრაქტიკა თავადაც აღიარებდა ადგილობრივი წესრიგის მნიშვნელობას, განსაკუთრებით პერიფერიულ რეგიონებში, სადაც ცენტრალური კონტროლი შეზღუდული იყო. როგორც ჰალილ ინალჩიკი აღნიშნავს, ოსმალური ადმინისტრაცია ხშირად ტოვებდა ადგილობრივ სოციალურ წესებს ძალაში, იმ პირობით, რომ ისინი არ ეწინააღმდეგებოდა სახელმწიფო ინტერესებს (İnalçık, 1973, p. 114; Barkey, 2008, p. 112). ეს მიდგომა ქმნიდა სამართლებრივი თანაარსებობის საფუძველს, რაც განსაკუთრებით აქტუალური იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მთიან რეგიონებში.

იმპერიული სამართალი ამ კონტექსტში უზრუნველყოფდა ადმინისტრაციულ და პოლიტიკურ ჩარჩოს, რომელიც განსაზღვრავდა მმართველობის ზოგად პრინციპებსა და იერარქიულ დამოკიდებულებებს (Quataert, 2005, p. 72). ამავე დროს, ადგილობრივი ადათწესობრივი სამართალი ავსებდა ამ ჩარჩოს სოციალური შინაარსით და არეგულირებდა ყოველდღიურ ურთიერთობებს იმგვარად, რაც შეესაბამებოდა თემის შიდა სტრუქტურასა და ღირებულებით სისტემას. ეს ურთიერთობა არ იყო თანაბარი, თუმცა არც ერთმნიშვნელოვნად დაქვემდებარებული; იგი ეფუძნებოდა პრაქტიკულ კომპრომისს და მოლაპარაკებით ჩამოყალიბებულ ბალანსს.

ამგვარი სამართლებრივი თანაარსებობის კონკრეტული დადასტურება გვხვდება რეგიონულ პოლიტიკურ შეთანხმებებშიც. მაგალითად, ყარსის ხელშეკრულება, რომელიც არეგულირებდა სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკურ სტატუსს, ითვალისწინებდა ადგილობრივი ადმინისტრაციული თავისებურებების გარკვეულ შენარჩუნებას (Treaty of Kars, 1921, Article VI). მიუხედავად იმისა, რომ ეს დოკუმენტი უფრო გვიან პერიოდს ეკუთვნის, იგი ასახავს იმ გრძელვადიან პრაქტიკას, როცა რეგიონში სამართლებრივი და ადმინისტრაციული მრავალფეროვნება აღიარებული იყო როგორც სტაბილურობის ფაქტორი.

დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ აჭარის მთიანეთში ადგილობრივი წესრიგი დიდწილად ეფუძნებოდა ტრადიციულ ნორმებს, რომლებიც განსაზღვრავდა სოციალური ურთიერთობების პრაქტიკულ რეგულაციას (ბაქრაძე, 1987, გვ.74). ეს დაკვირვება მიუთითებს, რომ იმპერიული სა-

მართალი ვერ აღწევდა ყოველდღიური ცხოვრების ყველა სფეროში, რაც აუცილებელს ხდიდა ადგილობრივი სამართლის შენარჩუნებას.

ამავე დროს, გიორგი ყაზბეგი ხაზს უსვამს, რომ მთიან რეგიონებში მმართველობის ეფექტიანობა დამოკიდებული იყო ადგილობრივი საზოგადოების ინტერესების გათვალისწინებაზე (ყაზბეგი, 1960, გვ. 45). აღნიშნული შეფასება ცხადყოფს, რომ იმპერიული ადმინისტრაცია იძულებული იყო გარკვეულწილად ეღიარებინა ადგილობრივი სამართლის ფუნქცია, რადგან მის გარეშე შეუძლებელი იყო სტაბილური მმართველობის უზრუნველყოფა.

ხიხანის ციხე ამ პროცესში ასრულებდა საკვანძო როლს, როგორც სივრცე, სადაც ხდებოდა ამ ორი სამართლებრივი სისტემის პრაქტიკული თანხვედრა. იგი წარმოადგენდა მედიატორულ ინსტიტუციურ ცენტრს, სადაც იმპერიული მოთხოვნები გარდაიქმნებოდა ადგილობრივი პირობების შესაბამისად და თემური სამართალი იღებდა ფორმას, რომელიც მისაღები იყო ცენტრალური ხელისუფლებისთვისაც.

ამრიგად, ხიხანის ციხე უნდა განვიხილოთ როგორც სამართლებრივი და პოლიტიკური მედიაციის სივრცე, სადაც ყალიბდებოდა გადაწყვეტილებები, რომლებიც ერთდროულად პასუხობდა იმპერიული მმართველობის მოთხოვნებსა და ადგილობრივი საზოგადოების ინტერესებს. სწორედ ამგვარი დუალისტური, თუმცა ურთიერთშეთანხმებული სამართლებრივი სისტემა უზრუნველყოფდა მმართველობის სტაბილურობას და ხიხანის ციხეს ანიჭებდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას როგორც სამართლებრივ და ადმინისტრაციულ ცენტრს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (Barkey, 2008; Merry, 1988).

დასკვნა. ხიხანის ციხე როგორც სამართლებრივი მედიაციის, ლეგიტიმაციისა და სოციალური სტაბილურობის ინტეგრირებული ინსტიტუციური სისტემა. ხიხანის ციხის ისტორიულ-პოლიტიკური და სამართლებრივი ფუნქციის ანალიზი ცხადყოფს, რომ იგი წარმოადგენდა არა მხოლოდ სამხედრო ინფრასტრუქტურის ელემენტს, არამედ მრავალფუნქციურ ინსტიტუციურ სივრცეს, სადაც თავდაცვა, მმართველობა და სამართალი ერთიან სისტემად იყო ჩამოყალიბებული. მისი მნიშვნელობა განისაზღვრებოდა არა მხოლოდ გეოსტრატეგიული მდებარეობით, არამედ იმით, რომ იგი მოქმედებდა როგორც ადათწესობრივი სამართლის განხორციელების და სოციალური წესრიგის რეგულაციის ცენტრი.

კვლევამ აჩვენა, რომ ხიხანის ციხესთან დაკავშირებული თემური კრებები ასრულებდა სამართლის ფორმირების, ინტერპრეტაციისა და აღსრულების ფუნქციას. სამართალი აქ არ არსებობდა როგორც სტატიკური და კოდიფიცირებული სისტემა; იგი წარმოადგენდა დინამიკურ პრაქტიკას, რომელიც ვითარდებოდა კონკრეტული შემთხვევების საფუძველზე და ერგებოდა საზოგადოების საჭიროებებს. ამ პროცესში გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კოლექტიურ განხილვას, მორალურ შეფასებასა და კონსენსუსის მიღწევას, რაც უზრუნველყოფდა სამართლის ლეგიტიმაციას.

სამართლებრივი პრაქტიკის ტიპოლოგიურმა ანალიზმა გამოავლინა, რომ ქონებრივი, სისხლის სამართლის და ოჯახურ-მემკვიდრეობითი დავები რეგულირდებოდა განსხვავებული, თუმცა ერთმანეთთან დაკავშირებული მექანიზმებით. საერთო მახასიათებელი იყო ის, რომ ყველა შემთხვევაში სამართლის მიზანი არ შემოიფარგლებოდა დარღვევის ფორმალური გადაწყვეტით. იგი მიმართული იყო სოციალური ბალანსის აღდგენასა და თემის შიდა სტაბილურობის შენარჩუნებაზე. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა სისხლის სამართლის სფეროში კომპენსაციისა და შუამავლობის გამოყენება, რაც შურისძიების ციკლის შეჩერებას უზრუნველყოფდა, ხოლო საზოგადოებრივი ნორმების დარღვევის შემთხვევაში რეაბილიტაციური მიდგომა ამყარებდა სოციალური ერთიანობის პრინციპს.

შედარებითი ანალიზი სვანეთისა და მთიულეთის სამართლებრივ სისტემებთან მიმართებაში ცხადყოფს, რომ ხიხანის სამართლებრივი პრაქტიკა გამოირჩეოდა მოქნილობით და კონფლიქ-

ტების მშვიდობიანი რეგულაციისკენ ორიენტაციით. განსხვავებით იმ რეგიონებისგან, სადაც სამართალი ხშირად ეფუძნებოდა შურისძიებისა და ძალის პრინციპს ან მკაცრ სამხედრო დისციპლინას, ხიხანის სისტემაში პრიორიტეტი ენიჭებოდა მედიაციას, კომპრომისს და კოლექტიურ შეთანხმებას. ეს გარემოება განაპირობებდა მისი ფუნქციონირების უფრო მაღალ ეფექტიანობას სოციალურ სტაბილურობასთან მიმართებაში.

ხიხანის სამართლებრივი მოდელის სპეციფიკა მნიშვნელოვანწილად განპირობებული იყო მისი ფუნქციონირებით ოსმალური ადმინისტრაციული სივრცის ფარგლებში, რაც საჭიროებდა ადგილობრივი სამართლის ადაპტაციას ფართო პოლიტიკური რეალობის მიმართ. შედეგად ჩამოყალიბდა შერეული სამართლებრივი სისტემა, რომელიც აერთიანებდა თემურ ტრადიციებსა და იმპერიულ კონტექსტს, თუმცა ინარჩუნებდა შიდა ავტონომიას და ეფექტიანობას.

ამრიგად, ხიხანის ციხე უნდა შეფასდეს როგორც ადათწესობრივი სამართლის ინსტიტუციური ცენტრი, სადაც სამართალი ფუნქციონირებდა როგორც სოციალური რეგულაციის მოქნილი მექანიზმი. მისი მნიშვნელობა სცილდება რეგიონულ ჩარჩოს და საშუალებას გვაძლევს იგი განვიხილოთ ფართო კავკასიური სამართლებრივი ტრადიციის კონტექსტში, როგორც მედიატორული და კონსენსუსზე დაფუძნებული მოდელის მნიშვნელოვანი მაგალითი. აღნიშნული კვლევა ადასტურებს, რომ მსგავსი სისტემები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა არა მხოლოდ სამართლებრივი წესრიგის, არამედ საზოგადოების სტრუქტურული მდგრადობის უზრუნველყოფაში.

ოსმალური მმართველობის პირობებში ადგილობრივი სამართლის არსებობა ვერ იქნებოდა სრულიად დამოუკიდებელი. მიუხედავად ამისა, ხიხანის ციხის მაგალითი აჩვენებს, რომ შესაძლებელი იყო იმპერიული და თემური წესრიგის თანაარსებობა ურთიერთგამომრიცხავი კონფლიქტის გარეშე.

იმპერიული სამართალი უზრუნველყოფდა ადმინისტრაციულ ჩარჩოს, ხოლო ადგილობრივი ადათი ავსებდა მას სოციალური შინაარსით. ეს ურთიერთობა არ იყო თანაბარი, თუმცა არც ერთ-მნიშვნელოვნად დაქვემდებარებული. ადგილობრივი მმართველობა ახერხებდა იმპერიული მოთხოვნების შესრულებას ისე, რომ არ ირღვეოდა თემის შიდა წესრიგი.

ხიხანის ციხე ამ პროცესში მოქმედებდა როგორც საკვანძო სივრცე, სადაც ხდებოდა ამ ორი სისტემის შეთანხმება. სწორედ აქ ყალიბდებოდა პრაქტიკული გადაწყვეტილებები, რომლებიც ერთდროულად პასუხობდა როგორც ცენტრალური ხელისუფლების მოთხოვნებს, ისე ადგილობრივი საზოგადოების ინტერესებს.

ბიბლიოგრაფია:

- ბაქრაძე, დ. (1987). *არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში: ატლასითურთ*. ბათუმი: საბჭოთა აჭარა.
- ყაზბეგი, გ. (1960). *სამი თვე თურქეთის საქართველოში*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- Barkey, K. (2008). *Empire of difference: The Ottomans in comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, H. J. (1983). *Law and revolution: The formation of the Western legal tradition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The classical age 1300–1600*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Lang, D. M. (1957). *The last years of the Georgian monarchy, 1658–1832*. New York: Columbia University Press.
- Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire, 1700–1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rayfield, D. (2012). *Edge of empires: A history of Georgia*. London: Reaktion Books.
- Suny, R. G. (1994). *The making of the Georgian nation*. Bloomington: Indiana University Press.

Journal Article

Merry, S. E. (1988). Legal pluralism. *Law & Society Review*, 22(5), 869–896. <https://doi.org/10.2307/3053634>

საქართველოს ეროვნული არქივი (სეა), თბილისი.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

Российский государственный исторический архив (РГИА), Санкт-Петербург.